অধ্যায় ৬ ঃ প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক শিক্ষা পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম

অধ্যায় গাঁথনি

৬.১ শৈক্ষিক উদ্দেশ্য

৬.২ পৰিচয়

৬.৩ জনসংখ্যা শিক্ষা আৰু প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষা

৬.৪ প্ৰাথমিক শিক্ষা পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ

৬.৫ প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তৰ্ভুক্তিৰ কাৰণবোৰ

৬.৬ প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম

৬.৭ প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তৰ্ভুক্তিৰ সমস্যাবোৰ

৬.৮ জনসংখ্যা শিক্ষা আৰু মাধ্যমিক শিক্ষা পৰ্যায়

৬.৯ মাধ্যমিক শিক্ষাৰ পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ

৬.১০ মাধ্যমিক শিক্ষা পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

৬.১১ মাধ্যমিক শিক্ষা পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম

৬.১২ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ দ্বাৰা জনসংখ্যাৰ ধাৰণাৰ সংহতকৰণ

৬.১৩ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৬.১৪ অধিক জানিবলৈ

৬.১৫ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৬.১৬ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক শিক্ষা পৰ্যায়ৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ চিনাক্তকৰণ কৰিব পাৰিব
- প্ৰাথমিকৰ পৰা মাধ্যমিক শিক্ষা পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ অন্তৰ্ভুক্তিৰ বিভিন্ন কাৰণবোৰ জানিব পাৰিব
- প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক শিক্ষা পৰ্যাযত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিভিন্ন দিশবোৰ জানিব পাৰিব
- প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তৰ্ভুক্তিৰ সমস্যাবোৰ বিশ্লেষণ কৰিব

পাৰিব আৰু

- মাধ্যমিক শিক্ষাৰ বিভিন্ন বিষয়বোৰত জনসংখ্যাৰ ধাৰণা সংহতকৰণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৬.২ পৰিচয়

জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম বুলিলে শিক্ষানুষ্ঠানে প্ৰদান কৰা সেই সকলোবোৰ কাৰ্যসূচী আৰু অভিজ্ঞতাৰ সমষ্টিকে বুজায় যিবোৰৰ জৰিয়তে নিৰ্দিষ্ট শিক্ষাস্তৰৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ শৈক্ষিক উদ্দেশ্যত উপনীত হ'ব পৰা যায়। জনসংখ্যা শিক্ষা বাল্যকালত প্ৰদান কৰা হয় আৰু এই কালছোৱাক শক্তিশালীকৰণ স্তৰ ৰূপত জনা যায়। যিহেতু এই স্তৰৰ ল'ৰা-ছোৱালীবোৰ কণ কণ আৰু বৰ্ধিত, সেয়েহে পাঠ্যক্ৰম সিহঁতৰ বয়স, প্ৰয়োজনীয়তা, আগ্ৰহ, বৃদ্ধি আৰু বিকাশ অনুযায়ী প্ৰস্তুত কৰিব লাগে। একেদৰে মাধ্যমিক শিক্ষা হৈছে দ্বিতীয় আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ স্তৰ আৰু সেই শিক্ষা স্তৰৰ পিছত অধিকাংশ ব্যক্তিয়ে শিক্ষা এৰি দিয়ে আৰু পৰিয়াল জীৱনত প্ৰৱেশ কৰে। সেয়ে এইলোকসকলৰ বাবে মাধ্যমিক শিক্ষা পৰ্যায়ত জনসংখ্যা প্ৰদান কৰাটো অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। ইয়াত আমি প্ৰাথমিক আৰু মাধ্যমিক পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষা; দুয়োটা শিক্ষা পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য প্ৰাথমিকৰ পৰা মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তৰ্ভুক্তিকৰণৰ বিভিন্ন কাৰণবোৰ আৰু বিদ্যালয় শিক্ষাৰ দুয়োটা পৰ্যায়ৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিভিন্ন দিশবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম। আমি ইয়াত আকৌ মাধ্যমিক শিক্ষাৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ দ্বাৰা জনসংখ্যা শিক্ষাৰ ধাৰণা সংহতকৰণৰ বিষয়েও আলোচানা কৰিম।

৬.৩ জনসংখ্যা শিক্ষা আৰু প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষা

সাধাৰণতে প্ৰাথমিক শিক্ষাই শিশুৰ ৬ৰ পৰা ১১ বছৰ বয়সক সামৰি লয়। মূল্যবোধ আৰু মনোভাৱৰ বিকাশৰ বাবে এই সময়ছোৱা অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। যদিও এই স্তৰত বিকশিত হোৱা মূল্যবোধ আৰু মনোভাৱ ভৱিষ্যৎ জীৱনত সলনি হয়, কিন্তু তথাপিও প্ৰাথমিক সংলক্ষণবোৰ একেই থাকে। এই স্তৰত শিশুসকলে স্থানীয় পৰিৱেষ্টনীৰ মাজত থাকে সেয়েহে জনসংখ্যা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ নিৰ্ধাৰণ কৰাৰ বেলিকা এই স্তৰৰ শিশুৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ মনত ৰখা উচিত।

প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমৰ ক্ষেত্ৰত টি বি মেহতা (T. B. Mehta) আৰু বি এচ পৰখে (B S Parakh) মত পোষণ কৰে যে এই স্তৰত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব লাগে। সৰু পৰিয়াল সুখী পৰিয়ালৰ দৰে ধাৰণাবোৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিব লাগে। আমাৰ দৰে এই ডাঙৰ দেশখনত যদি প্ৰতিজন ব্যক্তিক অন্ন, বস্ত্ৰ আৰু বাসস্থানৰ মৌলিক প্ৰয়োজনবোৰ প্ৰদান কৰিব লাগে তেন্তে আমাৰ সীমিত সম্পদবোৰ শেষ হৈ যাব। শিশুৰ মনত এইবোৰ ৰোপন কৰিব লাগে।

৬.৪ প্রাথমিক শিক্ষা পর্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ ঃ

প্রাথমিক পর্য্যায়ৰ শিক্ষাৰ শিশুসকলৰ বৈশিষ্টবোৰৰ ভিত্তিত গঠন কৰা প্রাথমিক শিক্ষা পর্যায়ৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ হ'ল—

- পৰিয়াল আৰু স্থানীয় পৰিৱেশৰ বর্ধিত জনসংখ্যাৰ ক্ষেত্রত সজাগতা বৃদ্ধি কৰা।
- সৰু পৰিয়াল আৰু সুখী পৰিয়ালৰ মাজৰ সমন্বয়ৰ বিষয়ে বোধজ্ঞান বৃদ্ধি কৰা।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে সৃষ্টি কৰা সমস্যাবোৰৰ বিষয়ে সজাগতা বৃদ্ধি কৰা
- পৰিয়ালৰ প্রতি শিশুসকলৰ দায়িত্বৰ বিষয়ে সজাগতা বৃদ্ধি কৰা
- তলত দিয়া বিষয়বোৰৰ মাজত সমন্বয়ৰ বোধজ্ঞান বৃদ্ধি কৰা
  - (i) জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু জীৱন-ধাৰণৰ মানদণ্ড
  - (ii) জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু অর্থনৈতিক বিকাশ
  - (iii) জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু পৰিৱেশ
  - (iv) জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু পৰিয়াল আৰু স্থানীয় জনসাধাৰণৰ স্বাস্থ্য আৰু পুষ্টি।
- পৰিয়াল ওচৰ-চুবুৰীয়া আৰু গাঁৱৰ জনসংখ্যাৰ লগত সমন্বিত প্রাসংগিক তথ্য সংগ্রহকৰণৰ দক্ষতা ছাত্র-ছাত্রীৰ মাজত বৃদ্ধি কৰা।
- মানুহৰ মৌলিক প্রয়োজনবোৰৰ বোধজ্ঞাৰ বৃদ্ধি কৰা।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা বর্ধিত জনসংখ্যা আৰু সুবিধা নিম্নগামী হোৱাৰ বিষয়ে বোধজ্ঞান বৃদ্ধি কৰা।
- জীৱন্ত প্রাণীৰ পুনৰ উৎপাদন প্রক্রিয়াৰ বিষয়ে মৌলিক জ্ঞান প্রদান কৰা।
- স্বাস্থ্য আৰু স্বাস্থ্য বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্রত ছাত্র-ছাত্রীৰ মাজত সুস্থ অভ্যাস বিকশাই তোলা
- পুষ্টিকৰ খাদ্যৰ বিষয়ে বোধজ্ঞান বৃদ্ধি কৰা।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্রভাৱৰ বিষয়ে বোধজ্ঞান বৃদ্ধি কৰা।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্রতিকাৰৰ বিষয়ে বোধজ্ঞান বৃদ্ধি কৰা
- সুনাগৰিক এজনৰ দায়িত্ব আৰু কর্তব্যৰ বিষয়ে সজাগতা বৃদ্ধি কৰা।
- শিশুসকলৰ মাজত যৌক্তিক মনোভাৱ বিকশাই তোলা।
- শিশুসকলৰ মৌলিক অধিকাৰৰ বিষয়ে বোধজ্ঞান বিকশাই তোলা।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমৰ ক্ষেত্রত মেহতা আৰু পৰখৰ মতামত উল্লেখ কৰক।

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ দুটা উদ্দেশ্য লিখক।

.....

৬.৫ প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তৰ্ভুক্তিৰ কাৰণবোৰ

এটা জনপ্ৰিয় পংক্তি হ'ল 'ভাল আৰম্ভণিয়ে অৰ্ধ কাম সমাধা কৰে'। সমগ্ৰ বিশ্বৰ মানুহৰ বাবে প্ৰথম আনুষ্ঠানিক শিক্ষা হ'ল প্ৰাথমিক শিক্ষা। যদি প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাৰ পৰা জনসংখ্যা শিক্ষা প্ৰদান কৰা হয় তেন্তে জীৱনৰ আৰম্ভণিৰ পৰাই শিশুসকলৰ মাজত জনসংখ্যাৰ বিষয়ে সজাগতা সৃষ্টি হ'ব। প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাৰ পৰা জনসংখ্যা শিক্ষাৰ আৰম্ভণিৰ সপক্ষে বিভিন্ন যুক্তি আছে। ইয়াৰে কেতবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- **বৃহৎ সংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰী ঃ** বৃহৎ সংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰী (প্ৰায় সকলো)য়ে সিহঁতৰ জীৱনৰ প্ৰথম মৌলিক শিক্ষা বাধ্যতামূলকভাৱে প্ৰাথমক বিদ্যালয়ত লাভ কৰে। যদি প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ মৌলিক ধাৰণবোৰা অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয় তেন্তে জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিষয়ে অলপ হ'লেও শিশুসকলে জানিব পাৰিব। এই পৰ্যায়ত শিশুসকলৰ মনত জীৱন আৰু সামাজিক মূল্যবোধৰ বিভিন্ন গুৰুত্বপূৰ্ণ মনোভাৱ গঢ়ি উঠে। আকৌ এয়া পৰ্যবেক্ষণ কৰিব পাৰি যে প্ৰাথমিক শিক্ষাগ্ৰহণৰ পিছত বেছিভাগ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বিভিন্ন ব্যক্তিগত আৰু সামাজিক সমস্যাৰ বাবে মাধ্যমিক শিক্ষা শেষ নকৰে। সেয়ে প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ অলপ হ'লেও শিক্ষা লাভৰ সুবিধা প্ৰদান কৰাটো ফলদায়ক চিন্তা।
- **শিক্ষা এৰাসকলৰ বাবে নিম্নতম সুবিধা ঃ** মাধ্যমিক শিক্ষাৰ তুলনাত প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাত শিক্ষা এৰা লোকৰ হাৰ বেছি। যিসকল ব্যক্তিয়ে প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পিছত বিদ্যালয় এৰে সেইসকলে প্ৰাথমিক শিক্ষাত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পৰা উপকৃত হ'ব পাৰে। এই শিক্ষাৰ যোগে তেওঁলোকে জীৱনৰ গুণমানৰ ওপৰত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্ৰভাৱৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।
- **সহজে অন্তৰ্ভুক্তিকৰণ ঃ** প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিষয়বোৰ অতি সহজে অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰি। ই সহজ কাৰণ প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ একেটা শ্ৰেণীত পাঠ্যক্ৰমৰ ভিন্নমুখিতা নাথাকে। আমি প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত অত্যাধিক বিষয়ৰ হেঁচা নাই বাবেও অন্তৰ্ভুক্ত কৰাটো সহজ।
- **বৃহৎ উদ্দেশ্য লাভৰ বাবে ভেঁটি ঃ** প্ৰাথমিক শিক্ষাক জনসংখ্যা শিক্ষৰ বৃহৎ উদ্দেশ্য লাভৰ বাবে ভেঁটি স্বৰূপে বিবেচনা কৰা হয়। এই ক্ষেত্ৰত ড° এণ্ডাৰচনে মত পোষণ কৰিছিল যে ৭ বা ৮ বছৰৰ পৰা আৰম্ভ হোৱা প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে জন্মৰ হাৰ মৃত্যুৰ হাৰ আৰু জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ হাৰৰ বিশেষ মনোযোগেৰে নিজ দেশৰ জনসংখ্যাৰ বৃদ্ধিৰ গাথনি বুজি উঠিব লাগে। আকৌ অধ্যাপক জয়সূৰ্যই মত দিছিল যে প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত বৃহৎ উদ্দেশ্য লাভৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ভেটি গঢ়ি তুলিব পাৰি। তেওঁৰ মতে, জনসংখ্যাৰ লগত সমন্বিত কেতবোৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ তথ্যৰ দ্বাৰা প্ৰাথমিক শিক্ষা পৰ্যায়ত প্ৰদান কৰা জনসংখ্যাৰ জ্ঞান সীমাবদ্ধ হ'ব লাগে।

- **শুদ্ধ ধাৰণাৰ বাবে শুদ্ধ সময় ঃ** জনসংখ্যা শিক্ষাৰ শুদ্ধ ধাৰণা লাভৰ বাবে প্রাথমিক শিক্ষা হৈছে শুদ্ধ সময় বা কাল। প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাত অতি সহজ ধাৰণা যেনে— পৰিয়ালৰ আকাৰ আৰু সুখী পৰিয়াল জীৱনৰ মানদণ্ড আদি শিকাব লাগে। আকৌ প্রাথমিক শিক্ষাৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলক শিক্ষকে সৰু পৰিয়াল সুখী পৰিয়ালৰ ধাৰণাও শিকাব লাগে। আকৌ ছাত্র-ছাত্রীসকলে সৰু পৰিয়াল আৰু ডাঙৰ পৰিয়ালৰ উপকাৰিতাবোৰৰ পার্থক্যবোৰ উলিয়াব পাৰিব লাগে।
- **শিশু হ'ল ভৱিষ্যতৰ নাগৰিক ঃ** প্রাথমিক বিদ্যালয়ৰ বর্তমানৰ শিশুসকল হ'ল আমাৰ দেশৰ ভৱিষ্যতৰ দয়িত্বশীল নাগৰিক। ভৱিষ্যতৰ দায়িত্বশীল নাগৰিক কৰি সিহঁতক গঢ়ি তুলিবৰ বাবে আমাৰ দেশৰ বিভিন্ন বিচার্য বিষয়বোৰৰ জ্ঞান প্রদান কৰিব লাগে আমাৰ দেশৰ তেনে এক বিচার্য বিষয় হ'ল জনসংখ্যা সম্বন্ধীয় সমস্যা। সেয়ে শিশুসকলক সিহঁতৰ শিক্ষা জীৱনৰ আৰম্ভণিৰ পৰা জনসংখ্যা শিক্ষাৰ জ্ঞান প্রদান কৰিব লাগে।
- **পৰীক্ষাৰ কম হেঁচা ঃ** শিক্ষাৰ আন পর্যায়ৰ তুলনাত প্রাথমিক শিক্ষা পর্যায়ত পৰীক্ষাৰ হেঁচা কম। সেয়ে বিভিন্ন বিষয় যেনে ভাষা আৰু সমাজ অধ্যয়নৰ যোগেদি জনসংখ্যা শিক্ষাৰ সৰু বিষয়ৰ তথ্য অতি সহজে শিকাব পাৰি। ইয়াৰ বাবে প্রাথমিক বিদ্যালয়ৰ শিক্ষকসকলৰ কল্পনা আৰু বোধজ্ঞান প্রয়োজনীয়। বিজ্ঞান, গণিত আদি বিষয় শিকাওঁতেও শিক্ষকসকলে জনসংখ্যাৰ লগত সম্বন্ধিত ধাৰণা স্পর্শ কৰিব লাগে।
- **শৈক্ষিক জখলাৰ ভেঁটি ঃ** প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাক সমগ্র শৈক্ষিক উন্নতিৰ ভেঁটি স্বৰূপে জনা যায়। সমগ্র বিশ্বৰ শিক্ষাবিদসকলে মত পোষণ কৰে যে বিদ্যালয়, মহবিদ্যালয় আৰু অন্যান্য শিক্ষানুষ্ঠানৰ পাঠ্যক্রমত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তর্ভুক্ত কৰিব লাগে। প্রাথমিক শিক্ষাক ভেটি হিচাপে স্বীকৃতি প্রদান কৰা বাবে প্রাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ আৰম্ভণি কৰিব লাগে।
- **অসন্তুষ্টিৰ বীজ ৰোপণ ঃ** প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিষয়বোৰে কণ কণ শিশুৰ মাজত এনে মনোভাৱ সৃষ্টি কৰিব লাগে যিয়ে নিজ পৰিয়ালৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে দায়বদ্ধ পিতৃ-মাতৃ আৰু আনৰ বাবে অসন্তুষ্টি বিয়পাব পাৰে। এই স্তৰত এই শিক্ষা সৰলভাৱে উপস্থাপন কৰিব লাগে যাতে সিহঁতৰ মাজত অসন্তুষ্টিৰ বীজ ৰোপন হয়।

৬.৬ প্রাথমিক শিক্ষাৰ পর্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রম

ব্যক্তিৰ জীৱনৰ প্রথম আনুষ্ঠানিক শিক্ষা স্বৰূপ জনসংখ্যা শিক্ষাক জনা যায়। এই শিক্ষাৰ শিশুসকলৰ বয়সৰ সীমা হ'ল ৬ৰ পৰা ১২/১৩ বছৰ। সেয়ে এই দলৰ শিশুসকলৰ বাবে পাঠ্যক্রম প্রস্তুতকৰণৰ বেলিকা বিশেষ মনোযোগ দিব লাগে। এই ক্ষেত্রত শিশুসকলৰ আগ্রহ, মনোভাৱ, প্রয়োজন, আকাংক্ষা, বৃদ্ধি আৰু বিকাশত বিশেষ গুৰুত্ব দিব লাগে। প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাত তলত দিয়া দিশবোৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমৰ বাবে অন্তর্ভুক্ত কৰিব লাগে।

১) **সামাজিক জীৱন**

- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ দ্বাৰা সৃষ্ট সামাজিক কাৰণবোৰ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু অন্ধবিশ্বাসবোৰ
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু জীৱন ধাৰণৰ মানদণ্ড
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু সামাজিক অনৈক্য
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ লগত জড়িত ভাৰতৰ মগনীয়াৰ সমস্যা।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু অনুশাসনহীনতা।
- সোনকালে হোৱা বিবাহৰ সামাজিক জীৱনত দ্ৰুত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্ৰভাৱ।
- ব্যক্তিৰ আৰ্থ-সামাজিক জীৱনত দ্ৰুত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্ৰভাৱ।

২) **অৰ্থনৈতিক জীৱন**

- জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে সৃষ্টি কৰা খাদ্য সমস্যা
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু জনমুৰি আয়ৰ হ্ৰাস
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে সৃষ্টি কৰা নিবনুৱাৰ সমস্যা।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে নিত্য ব্যৱহাৰ্য্য বস্তুৰ অভাৱ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা মহিলাৰ কৰ্ম সংস্থাপনৰ সমস্যা।
- উৎপাদনৰ উপায়ৰ অভাৱ আৰু মানুহৰ বৃহৎ দাবী।

৩) **পৰিৱেশ**

- জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে সৃষ্টি কৰা বায়ু প্ৰদূষণ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে সৃষ্টি কৰা জল প্ৰদূষণ।
- জনসংখ্যা বিস্ফোৰণে সৃষ্টি কৰা ভূমি প্ৰদূষণ।
- জনসংখ্যা বিস্ফোৰণে সৃষ্টি কৰা শব্দ প্ৰদূষণ
- জনসংখ্যা বিস্ফোৰণে সৃষ্টি কৰা প্ৰাকৃতিক দুৰ্যোগ আৰু বিপদ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু ভূমি, পানী, বায়ু আৰু শব্দ প্ৰদূষণত ইয়াৰ প্ৰভাৱ, বনানী ধ্বংসকৰণ, মাটি খহনীয়া আৰু বন্য জীৱনৰ ভাবুকি।

৪) **পৰিয়াল জীৱন**

- পৰিয়াল জীৱনত পিতৃ-মাতৃৰ ভূমিকা।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু বিবাহ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু পুনৰ বিবাহ
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু সাৰ্বজনীন বিবাহ
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু ভুল ধাৰণা 'শিশু ভগৱানৰ দান'ৰ সম্বন্ধ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে সৃষ্টি কৰা পাৰিবাৰিক দুশ্চিন্তা।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা প্ৰেম, যত্ন আৰু ভালপোৱাৰ অভাৱ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু জীৱন ধাৰণৰ নিম্ন মানদণ্ড।

- পৰিয়ালৰ লিংগ সমতা আৰু 'ছোৱালীও ল'ৰাৰ সমানে গুৰুত্বপূর্ণ' ধাৰণাৰ অনুসৰণ।
- উন্নত গুণগত জীৱনৰ বাবে সৰু পৰিয়ালৰ মানদণ্ড।

৫) **স্বাস্থ্য**

- বিভিন্ন ৰোগসমূহ আৰু জনসংখ্যা বৃদ্ধি।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা নিম্ন মানদণ্ডৰ চিকিৎসা সেৱা।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা ঔষধৰ অভাৱ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা চিকিৎসকৰ অভাৱ।
- পৰিস্কাৰ-পৰিচ্ছন্নতো, বিশুদ্ধ খোৱা পানী, সুষম আহাৰ, স্বাস্থ্য সুবিধা।
- মাতৃৰ স্বাস্থ্য, শিশুৰ স্বাস্থ্য, শিশুৰ কম সংখ্যা।

৬) **পুষ্টি**

- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা নিম্ন মানদণ্ডৰ খাদ্য।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু ভেজাল খাদ্য।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা সুষম খাদ্যৰ অভাৱ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু বর্ধিত ক্ষুধা।

৭) **শৈক্ষিক জীৱন**

- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু নিম্ন মানদণ্ডৰ শিক্ষা।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা শ্রেণীকোঠাৰ অত্যাধিক ভিৰ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা বিদ্যালয় মহাবিদ্যালয়ৰ অভাৱ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা শিক্ষকৰ অভাৱ।

৮) **জনবিন্যাসমূলক অভাৱ**

- জনসংখ্যা গতিশীলতা।
- স্থানীয় আৰু ৰাষ্ট্রীয় স্তৰত জনসংখ্যাৰ আকাৰ, গঠন আৰু উপাদানসমূহ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ কাৰণবোৰ আৰু পৰিণতিসমূহ।
- গ্রাম্য আৰু চহৰাঞ্চলত প্রব্রজনৰ প্রভাৱ।

কণ কণ শিশুসকলক জনসংখ্যা শিক্ষাৰ জ্ঞান প্রদানৰ বাবে ওপৰত উল্লেখ কৰা দিশবোৰৰ বিষয়বোৰ অন্তর্ভুক্ত কৰিব লাগে। জনসংখ্যা শিক্ষাৰ জ্ঞানৰ প্রয়োগ কৰি প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰে ছাত্রসকলক উপকৃত কৰিব লাগে।

প্রাথমিক বিদ্যালয়ৰ বিভিন্ন বিষয়বোৰৰ যোগেদি জনসংখ্যা শিক্ষা শিকাব পাৰি। যেনে—

(i) ভাষা ঃ মাতৃভাষা, স্থানীয় আৰু জাতীয় ভাষাৰ মাধ্যমেৰে ঘটনা, ৰচনা আৰু কবিতাৰ যোগে জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদান।

(ii) সমাজ অধ্যয়ন ঃ ইয়াত জনসংখ্যাৰ পৰিসংখ্যা আৰু আর্থ-সামাজিক বিকাশত জনসংখ্যাৰ প্রভাৱৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হয়।

(iii) গণিত ঃ শতাংশ আৰু ৰেখাচিত্ৰৰ সহায়ত জনসংখ্যাৰ বৃদ্ধিৰ বিষয়ে ছাত্ৰ ছাত্ৰীক সজাগ কৰা।

(iv) বিজ্ঞান ঃ ইয়াৰ যোগে উৰ্ব্বতাৰ সমস্যা, পুনৰ উৎপাদন, পৰিয়াল পৰিকল্পনা, স্বাস্থ্য বিজ্ঞানৰ সমস্যাবোৰ শিকোৱা হয়।

৬.৭ প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তৰ্ভুক্তিৰ সমস্যাবোৰ

প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তৰ্ভুক্তিৰ বেলিকা শিক্ষকসকলে বহুতো সমস্যাৰ সন্মুখীন হয়। এই সমস্যাবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- এই স্তৰত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বহুতো ধাৰণাৰ অন্তৰ্ভুক্তিকৰণত জটিলতাই দেখা দিয়ে।
- এই স্তৰত, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বয়স আৰু কম বুদ্ধিৰ পৰ্যায়ৰ বাবে জনসংখ্যা শিক্ষাৰ ধাৰণাবোৰ অধিক সৰলীকৰণৰ দ্বাৰা বাধাপ্ৰাপ্ত হয়।
- কম বয়সত লাভ কৰা জনসংখ্যা শিক্ষাই ব্যক্তিৰ পৰৱৰ্তী জীৱনত সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ আৰু পুনৰ উৎপাদনমূলক আচৰণত প্ৰভাৱ পেলোৱাৰ কোনো প্ৰমাণ নাই। বৃহৎ সংখ্যক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে প্ৰাথমিক শিক্ষা শেষ নহওঁতেই শিক্ষানুষ্ঠান এৰি দিয়ে আৰু তেওঁলোক বিদ্যালয়ত থকাৰ বয়স আৰু পুনৰ উৎপাদনৰ বয়সৰ মাজত এক বৃহৎ ব্যৱধান থাকে যিয়ে তেওঁলোকৰ জ্ঞানক অৰ্থহীন কৰি তোলে।
- প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাৰ শিশুসকলে সৰু পৰিয়ালৰ আদৰ্শৰ তাৎপৰ্য বুজিব নোৱাৰে।

অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ৰ পাঠ্যক্ৰমত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তৰ্ভুক্ত কৰাটো কিয় সহজ?

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমৰ পৰিয়াল জীৱনৰ বিষয়বোৰ লিখক।

.....

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তৰ্ভুক্তিৰ দুটা সমস্যা উল্লেখ কৰক।

.....

৬.৮ জনসংখ্যা শিক্ষা আৰু মাধ্যমিক শিক্ষা পর্যায়

মাধ্যমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ ছাত্র-ছাত্রীসকল সাধাৰণতে কিশোৰ-কিশোৰী হয়। মানৱ জীৱনৰ ই আটাইতকৈ জটিল সময়। এই স্তৰৰ ছাত্র-ছাত্রীসকল অধিক পৰিপক্ক আৰু বর্ধিত। শিক্ষার্থীসকলৰ বৃদ্ধি আৰু বিকাশ, বয়স, পৰিপক্কতা আৰু আগ্রহৰ ভিত্তিত মাধ্যমিক স্তৰৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রম প্রস্তুত আৰু গঠন কৰিব লাগে। যিহেতু এই স্তৰত কৈশোৰ কালৰ আৰম্ভণি হয় সেয়ে পাঠ্যক্রম প্রস্তুত কৰোতে বহুতো দিশৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিব লাগে। এই সময়ত শিশুৱে জীটল আৰু অৱস্থান্তৰ কালৰ মাজেৰে গতি কৰে। সেয়ে জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদানৰ ক্ষেত্রত শিক্ষক আৰু পিতৃ-মাতৃৰ পৰা নির্দেশনা আৰু পৰামর্শদানৰ প্রয়োজন হয়। মাধ্যমিক শিক্ষাৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রম কেৱল শিক্ষকৰ বাবেই নহয়, পিতৃ-মাতৃৰ বাবেও গুৰুত্বপূর্ণ। ই জনসংখ্যা শিক্ষা আৰু যৌন শিক্ষা, জনসংখ্যা শিক্ষা আৰু পৰিয়াল পৰিকল্পনা শিক্ষাৰ মাজত থকা বিশৃংখলতা নোহোৱা কৰিব।

মাধ্যমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তর্ভুক্তিকৰণৰ বেলিকা টি এচ মেহতা আৰু বি এচ পৰখে মত প্রকাশ কৰিছিল যে ভূগোল, পৌৰবিজ্ঞান, সমাজ অধ্যয়ন, সাধাৰণ বিজ্ঞান, জীৱ বিজ্ঞান আদি বিষয়ৰ যোগেদি জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদান কৰিব লাগে। জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিধিপুথি প্রস্তুত কৰিব লাগে। জনসংখ্যা গতিশীলতা আৰু সামাজিক, ৰাজনৈতিক, অর্থনৈতিক প্রতিধ্বনি হোৱাকৈ বিশেষ শিকণীয় গোট বিধিপুথিত ৰাখিব লাগে। গ্রাফিক্সৰো ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। দশম, একাদশ দ্বাদশ শ্রেণীৰ ছাত্র-ছাত্রীক জনসংখ্যা বিষয়ক চিনেমাও দেখুৱাব লাগে। মাধ্যমিক শিক্ষাৰ ছাত্র-ছাত্রীয়ে এইবোৰৰ মূল্য বুজি পায়।

৬.৯ মাধ্যমিক শিক্ষাৰ পর্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ

মাধ্যমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰৰ ভিত্তিত মাধ্যমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রম নির্ধাৰণ কৰা হয়। এই উদ্দেশ্যবোৰ হ'ল—

- দেশ আৰু বিশ্বৰ জনসংখ্যা পৰিস্থিতিৰ বোধজ্ঞান বিকশাই তোলা।
- দ্রুত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বোধজ্ঞান বিকশাই তোলা আৰু
  - (i) প্রাকৃতিক সম্পদবোৰ
  - (ii) মৌলিক প্রয়োজনবোৰ
  - (iii) প্রয়োজনীয় সমাজসেৱা
  - (iv) পৰিৱেশ
  - (v) স্বাস্থ্য আৰু শিক্ষা
- জনসংখ্যা আৰু আর্থ সামাজিক বিকাশৰ মাজৰ সম্বন্ধৰ বোধজ্ঞান বিকশাই তোলা
- সৰু পৰিয়ালৰ আদর্শৰ বোধ বিকশাই তোলা
- বিভিন্ন মৌলিক জনবিন্যাসৰ ধাৰণা যেনে— মৃত্যুৰ হাৰ, জন্মৰ হাৰ, প্রৱজন, নগৰীকৰণ,

ঘনত্ব আদিৰ জ্ঞান প্রদান কৰা।

- সামাজিক আৰু প্রাকৃতিক বিকাশৰ কার্যসূচী আৰু সমাজত ইয়াৰ প্রভাৱৰ বিষয়ে জ্ঞান প্রদান কৰা।
- ছাত্র-ছাত্রীক পৰিয়াল জীৱনৰ শিক্ষা প্রদান কৰা।
- মানৱ পুনৰ উৎপাদন ব্যৱস্থা আৰু যৌন শিক্ষাৰ মৌলিক ধাৰণাৰ বিষয়ে জ্ঞান প্রদান কৰা।
- দেশৰ জনসংখ্যাৰ নীতি আৰু আচনিৰ বিষয়ে জ্ঞান প্রদান কৰা।
- লিংগ সমতা, মানৱ অধিকাৰ, জীৱনৰ সমতা, সৰু পৰিয়াল আদিৰ ক্ষেত্রত যৌক্তিক চিন্তন আৰু মনোভাৱ বিকশাই তোলা।
- নাগৰিক এজনৰ অধিকাৰ আৰু কর্তব্যৰ শিক্ষা প্রদান কৰা।
- জনসংখ্যা, আয়, প্রাকৃতিক সম্পদ ইত্যাদিৰ তথ্য সংগ্রহৰ বাবে মাধ্যমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ ছাত্রছাত্রীৰ মাজত দক্ষতা বিকশাই তোলা।
- জনসংখ্যা বিষয়ৰ তথ্য উপস্থাপন আৰু মত প্রকাশৰ বাবে মাধ্যমিক পর্যায়ৰ ছাত্র-ছাত্রীৰ দক্ষতা বিকশাই তোলা।
- খাদ্যৰ গুণাগুণ, সাধাৰণ স্বাস্থ্য, বৈজ্ঞানিক তথ্য, আৰু জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ কাৰণবোৰৰ তথ্য সংগ্রহৰ বাবে মাধ্যমিক স্তৰৰ ছাত্র-ছাত্রীৰ দক্ষতা বিকশাই তোলা।
- সমাজৰ জনসংখ্যা সম্বন্ধীয় সমস্যাবোৰ নিম্নগামী কৰাৰ বাবে ছাত্র ছাত্রীৰ মাজত কৌশল বিকশাই তোলা।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ মাধ্যমিক স্তৰৰ শিক্ষাৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমৰ ক্ষেত্রত মেহতা আৰু পৰখৰ মতামত উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ মাধ্যমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ দুটা উদ্দেশ্য লিখক।

.....

.....

৬.১০ মাধ্যমিক শিক্ষা পর্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ প্রয়োজনীয়তা

ছাত্র-ছাত্রীসকল সাধাৰণতে কৈশোৰ কালৰ হয় বাবে মাধ্যমিক শিক্ষাৰ স্তৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ শিক্ষা স্তৰ। যৌনতাৰ বিকাশ এই স্তৰৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ বিকাশৰ বৈশিষ্ট্য এই স্তৰৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলে

যৌৱন কালত প্ৰৱেশ কৰে সেয়ে এই স্তৰত জনসংখ্যা শিক্ষা প্ৰদান কৰাটো প্ৰয়োজনীয়। মাধ্যমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমত জনসংখ্যা শিক্ষা অন্তৰ্ভুক্ত কৰণৰ কাৰণবোৰ হ'ল—

- **কৈশোৰৰ জ্ঞানত নতুনত্ব প্রদান ঃ** মাধ্যমিক শিক্ষাৰ সকলো ছাত্র-ছাত্রী সাধাৰণতে ১৫ৰ পৰা ১৮ বছৰ বয়সৰ ভিতৰৰ হয়। সিহঁত পুনৰ উৎপাদন কালৰ একেবাৰে ওচৰৰ বয়সৰ হয়। ৩ বা ৪ বছৰ বয়সৰ পিছত সিহঁতে প্রাপ্তবয়স্ককালত প্ৰৱেশ কৰিব। এই স্তৰৰ জনসংখ্যা শিক্ষৰ প্রভাৱে পৰৱর্তী জীৱনৰ বাস্তৱ পৰিস্থিতিত জ্ঞানৰ প্রয়োগত সহায় কৰিব।
- **মানৱ জীৱনৰ অৱস্থান্তৰৰ সময় ঃ** কৈশোৰ কালক মানৱ জীৱনৰ অৱস্থানৰ কাল স্বৰূপে জনা যায়। এই স্তৰত কিশোৰ-কিসোৰীয়ে যৌনতা বিকাশৰ অনুভৱ উপলব্ধি কৰে। এই স্তৰৰ যুৱক-যুৱতীৰ মাজত বিভিন্ন ধৰণৰ যৌন অস্বাভাৱিকতা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই সকলো যৌন অস্বাভাৱিকতাৰ কাৰণ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ জ্ঞানৰ অভাৱৰ বাহিৰে আন একো নহয়। সেয়েহে জনসংখ্যা শিক্ষাৰ জৰিয়তে এই অৱস্থান্তৰ কালত যৌন শিক্ষাৰ নির্দেশনা আৰু পৰামর্শদান কৰাটো প্রয়োজনীয়।
- **সমাজৰ ভৱিষ্যতৰ নেতা ঃ** মাধ্যমিক শিক্ষাৰ ছাত্র-ছাত্রীসকল সমাজৰ ভৱিষ্যতৰ নেতা। আকৌ মাধ্যমিক শিক্ষা লাভ কৰি থকা চহৰ বা গাঁও অঞ্চলৰ তেওঁলোক মধ্যৱর্তী নেতা হয়। তেওঁলোকে এক নির্দিষ্ট পৰিসৰত জনসাধাৰণক প্রভাৱিত কৰিব পাৰে। জনসংখ্যা সম্বন্ধে থকা তেওঁলোকৰ জ্ঞানে জনসাধাৰণৰ মাজত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ জ্ঞান সঞ্চাৰিত কৰিব।
- **সহজে প্রস্তুত ঃ** প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ তুলনাত মাধ্যমিক পর্যায়ৰ পাঠ্যক্রম প্রস্তুত কৰাটো সহজ কিয়নো বয়স আৰু ব্যাপক অভিজ্ঞতাৰ দিশেৰে এই স্তৰৰ ছাত্র-ছাত্রীসকল আগবঢ়া। সিহঁতে অতি সহজে জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু ইয়াৰ লগত সম্বন্ধিত অন্যান্য চলকৰ মাজৰ মৌলিক সম্বন্ধ সহজে বুজি উঠিব পাৰে। সেয়েহে আমাৰ দেশৰ লগতে সমগ্র বিশ্বৰ মাধ্যমিক স্তৰৰ ছাত্র-ছাত্রীৰ বাবে জনসংখ্যা শিক্ষাৰ ব্যাপক কার্যসূচী প্রস্তুত কৰিব লাগে।
- **দক্ষ শিক্ষক ঃ** শৈক্ষিক আৰু বৃত্তিগত দিশেৰে প্রাথমিক শিক্ষাৰ তুলনাত মাধ্যমিক শিক্ষাৰ শিক্ষকসকল অধিক দক্ষ। মাধ্যমিক শিক্ষাৰ বাবে প্রয়োজনীয় ভিন্নমুখী জ্ঞান তেওঁলোকৰ আছে। দক্ষতাপূর্ণ শিক্ষকসকলৰ বাবে মধ্যমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিষয় অন্তৰ্ভুক্ত কৰাটো সহজ।
- **সহজে শিক্ষাদান আৰু বর্ণনাকৰণ ঃ** যিহেতু মাধ্যমিক শিক্ষাৰ ছাত্র-ছাত্রীসকল অধিক পৰিপক্ক আৰু বোধজ্ঞানেৰে পৰিপূর্ণ, সেয়েহে জনসংখ্যাৰ লগত সম্বন্ধিত বিভিন্ন সমস্যা সিহঁতৰ লগত সহজে আলোচনা কৰিব পাৰি। মানৱ পুনৰ উৎপাদনৰ শৰীৰত্ব, যৌন গ্রন্থিৰ গাঠনি আৰু কার্যাৱলী আদিৰ দৰে বিষয়ে প্রাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমত অন্তৰ্ভুক্ত কৰাটো সম্ভৱ নহয়। জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিতর্কমূলক বিষয়বোৰ মাধ্যমিক স্তৰৰ পাঠ্যক্রমত অন্তৰ্ভুক্ত কৰাটো সম্ভৱ নহয়। জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিতর্কমূলক বিষয়বোৰ মাধ্যমিক স্তৰৰ

পাঠ্যক্ৰমত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব লাগে কিয়নো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এই স্তৰত বেছি ভালদৰে শিকিব পাৰে। সূক্ষ্ম পৰ্যায়ত আৰু বহল পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ তাৎপৰ্য অতি সহজে এই স্তৰত বৰ্ণনা কৰিব পাৰি।

- **তাৎক্ষণিক আৰু সঠিক শিক্ষা প্ৰদান সম্ভৰ ঃ** মাধ্যমিক পৰ্যায়ত অধিক তাৎক্ষণিক আৰু সঠিকভাৱে জনসংখ্যা শিক্ষাৰ কাৰ্যসূচী প্ৰদান কৰিব পাৰি কিয়নো মাধ্যমিক বিদ্যালয়ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যা কম আৰু দক্ষ আৰু প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত শিক্ষক থাকে। যিহেতু এই স্তৰৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে সমালোচনাত্মক চিন্তন বিকশাই তুলিব নোৱাৰে সেয়েহে তেওঁলোকে যি শিকিলে সেয়া দৈনন্দিন জীৱনত প্ৰয়োগ কৰিব লাগে।
- **সহজে মূল্যায়ন ঃ** মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ কাৰ্যসূচী মূল্যায়ন কৰাটো সহজ। যিহেতু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল পৰিপক্ক আৰু শিক্ষকসকল বৃত্তিগতভাৱে প্ৰশিক্ষণপ্ৰাপ্ত হয়, যেনে জনসংখ্যা শিক্ষাৰ কাৰ্যসূচী মূল্যায়ন কৰাটো সমস্যা নহয়।

৬.১১ মাধ্যমিক শিক্ষা পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম

মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে পাঠ্যক্ৰম প্ৰস্তুত কৰোতে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বয়স, পৰিপক্কতা, মনোবৈজ্ঞানিক আৰু আৱেগিক বিকাশৰ ওপৰত প্ৰধান গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিব লাগে। এই স্তৰত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিষয় অন্তৰ্ভুক্তিৰ বেলিকা বিশেষ যত্ন ৰাখিব লাগে। জনসংখ্যা শিক্ষাৰ জ্ঞান আয়ত্বকৰণৰ বেলিকা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বৰ্ধনৰ ভাৰসাম্যতাৰ বাবে শিক্ষক আৰু পিতৃ-মাতৃৰ উপযুক্ত নিৰ্দেশনাৰ প্ৰয়োজন। মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত তলত দিয়া দিশবোৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব লাগে।

১) **সামাজিক জীৱন**

- বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ বিবাহ আৰু ইয়াৰ প্ৰয়োজনীয়তা।
- বিবাহ বিচ্ছেদৰ প্ৰভাৱ।
- অন্ধবিশ্বাস আৰু সামাজিক ৰীতি নীতিৰ অসুস্থ প্ৰভাৱ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু সামাজিক অনৈক্যৰ ভূমিকা।
- গুণগত জীৱনত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্ৰভাৱ।
- বিবাহৰ বিভিন্ন দিশৰ লগত জীৱনৰ গুণমানৰ সম্বন্ধ।

২) **অৰ্থনৈতিক জীৱন**

- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু অনুসৰি আয়ৰ মাজৰ সম্বন্ধ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু অৰ্থনৈতিক জীৱনৰ মাজৰ সম্বন্ধ।
- চাহিদা আৰু যোগানৰ ওপৰত জসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্ৰভাৱ।
- মূল্যবৃদ্ধিৰ ওপৰৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্ৰভাৱ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু জাতীয় আয়ৰ মাজৰ আন্তঃসম্বন্ধ।

- নিবনুৱা আৰু অর্ধ নিবনুৱাৰ সমস্যাৰ ওপৰত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্রভাৱ।

৩) **পৰিৱেশ**

- পৰিৱেশ প্রদূষণ যেনে— পানী, বায়ু, শব্দ, মাটি ইত্যাদিৰ ওপৰত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্রভাৱ।
- খাদ্য সামগ্রীৰ ভেজালকৰণ
- পৰিৱেশ প্রদূষণৰ নিয়ন্ত্রণ।
- মানৱ জীৱনত পৰিৱেশ প্রদূষণৰ প্রভাৱ।
- উন্নত জীৱন ধাৰণৰ বাবে উন্নত পৰিৱেশ।
- মহিলা আৰু পৰিৱেশৰ বিষয়ৰ মাজৰ আন্তঃসম্বন্ধ।

৪) **যৌন জীৱন**

- যৌন শিক্ষাৰ পৰিচয়।
- যৌন বিচলনৰ ধাৰণা।
- এইচ আই ভি/এইডচৰ মৌলিক তথ্য আৰু ইয়াৰ কাৰণ, লক্ষণ আৰু উন্নত জীৱনৰ বাবে প্রতিৰোধকৰণ।
- যৌন কার্যপ্রণালী।
- মানৱ পুনৰ উৎপাদনৰ ধাৰণাৰ লগত শৰীৰতত্ব আৰু স্বাস্থ্যবিজ্ঞানৰ সম্বন্ধ।
- বিভিন্ন মানৱ গ্রন্থিৰ গঠন, প্রকাৰ আৰু কার্যাৱলী।
- বিভিন্ন যৌন ৰোগ যেনে — এইচ আই ভি/এইডচ আদিৰ মৌলিক জ্ঞান।

৫) **জনবিন্যাসমূলক প্রভাৱ**

- মৃত্যুৰ হাৰ, জন্ম হাৰ আৰু বয়নৰ গাঁথনিৰ ওপৰত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্রভাৱ।
- জনসংখ্যা নিয়ন্ত্রণৰ বাবে জনসংখ্যাৰ নীতি।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ লগত জন্মৰ হাৰ আৰু মৃত্যুৰ হাৰৰ সম্বন্ধ।
- জনসংখ্যা নিয়ন্ত্রণৰ বাবে পৰিয়াল পৰিকল্পনাৰ পদ্ধতি।
- ভাৰতৰ বিশেষ প্রসংগত আৰু বিশ্বৰ সাধাৰণ প্রসংগত জনসংখ্যাৰ আনুমানিক হিচাপ।
- বিশ্বৰ উন্নত আৰু উন্নয়নশীল দেশত জনসংখ্যাৰ বৃদ্ধি।
- ভাৰতবর্ষৰ নিয়োগৰ গাথনি।
- ব্যৱহৃত প্রাকৃতিক সম্পদৰ আর্হি আৰু পর্যায়।
- ভাৰতবর্ষৰ নিবনুৱা যুৱক যুৱতীৰ আনুমানিক হিচাপ।

৬) **পৰিয়াল জীৱন**

- পৰিয়াল ঃ ইয়াৰ মৌলিক ধাৰণা আৰু বিভিন্ন প্রকাৰ।
- যৌথ পৰিয়াল আৰু একক পৰিয়ালৰ সুবিধা আৰু অসুবিধাসমূহ।

- পৰিয়াল ব্যৱস্থাৰ উৎপত্তি।
- সৰু পৰিয়াল আৰু ডাঙৰ পৰিয়ালৰ প্ৰভাৱৰ তুলনাত্মক বিশ্লেষণ।
- সেউজীয়া কার্ডৰ গৰাকীৰ বাবে চৰকাৰী সুবিধা।

৭) **স্বাস্থ্য**

- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে হোৱা বিভিন্ন ৰোগৰ বিকাশ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু নিম্ন মানদণ্ডৰ চিকিৎসাৰ সুবিধা।
- মাতৃৰ স্বাস্থ্য আৰু অবৈজ্ঞানিক পৰিয়াল পৰিকল্পনা।
- অবাঞ্ছিত গর্ভাৱস্থাৰ বাবে শিশুৰ ৰুগীয়া স্বাস্থ্য।
- যুৱক যুৱতীসকলক জনসংখ্যা শিক্ষাৰ জ্ঞান প্ৰদানৰ বাবে ওপৰত উল্লেখ কৰা দিশবোৰৰ বিষয়বোৰ পাঠ্যক্ৰমত অন্তর্ভুক্ত কৰিব লাগে। জনসংখ্যা শিক্ষাৰ জ্ঞানৰ প্ৰয়োগে মাধ্যমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক উপকৃত কৰিব পাৰে।

৬.১২ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ দ্বাৰা জনসংখ্যাৰ ধাৰণাৰ সংহতকৰণ

মাধ্যমিক স্তৰৰ শিক্ষাত জনসংখ্যা শিক্ষাক এক পৃথক বিষয় স্বৰূপে গণ্য কৰা নহয়। বিদ্যালয়ৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ লগত ইয়াৰ সংহতকৰণ কৰা হয়। মাধ্যমিক পর্যায়ৰ বিদ্যালয়ত বুৰঞ্জী, পৌৰ বিজ্ঞান, অর্থবিজ্ঞান, ভূগোল আদি হ'ল বাধ্যতামূলক আৰু ব্যাপকভাৱে প্ৰচলিত সমাজবিজ্ঞানৰ বিভিন্ন বিষয়। সেয়েহে, এই বিষয়বোৰৰ যোগেদি জনসংখ্যা শিক্ষা অতি সহজে সংহতকৰণ কৰিব পাৰি।

উদাহৰণস্বৰূপে—

১) বুৰঞ্জী

- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু ঔদ্যোগিক বিপ্লৱৰ ওপৰত ইয়াৰ প্ৰভাৱ।
- প্ৰাক স্বাধীনতা কালৰ ভাৰতবর্ষৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু নগৰীকৰণ।
- বৃটিছ কাল আৰু স্বাধীনোত্তৰ কালত বৃত্তিৰ ওপৰত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্ৰভাৱ।
- প্ৰাচীন ভাৰতবর্ষত কৃষিৰ সম্প্ৰসাৰণ।
- আধুনিক ভাৰতবর্ষৰ আর্থ সামাজিক অৱস্থা।

২) **পৌৰ বিজ্ঞান**

- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু চাহিদা আৰু উদ্বিগ্নতাৰ ওপৰত ইয়াৰ প্ৰভাৱ।
- দ্ৰুত জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু আর্থ সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক সমস্যাবোৰ।
- কৌশলী আৰু কৌশলহীন বনুৱাৰ আন্তঃপ্ৰবাহ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু সা সুবিধাৰ অভাৱ।
- জনসংখ্যা নিয়ন্ত্ৰণৰ বাধাবোৰ যেনে—সামাজিক পৰম্পৰা, প্ৰথা, অন্ধবিশ্বাস ইত্যাদি।

৩) **অর্থবিজ্ঞান**

- জনসংখ্যা বৃদ্ধি, অর্থনৈতিক বৃদ্ধি, জীৱন ধাৰণৰ মানদণ্ড আৰু অর্থনৈতিক উৎপাদনশীলতা।
- মানৱ সম্পদৰ সর্বতোকৃষ্ট উপযোগকৰণ।
- জনসংখ্যা নিয়ন্ত্রণ আৰু উন্নত জীৱনৰ গুণমান।
- জনসংখ্যা শিক্ষাই বিকশাই তোলা ভাৰসাম্য জমা বা সঞ্চয়ৰ অভ্যাস।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু জাতীয় আয়।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি, দৰিদ্রতা আৰু প্ররজন।

৪) **ভূগোল**

- জনসংখ্যা বৃদ্ধিত জলবায়ুৰ প্রভাৱ।
- জনসংখ্যাৰ উচ্চ ঘনত্ব আৰু নিম্ন ঘনত্বৰ কাৰণবোৰ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু এখন দেশৰ প্রাকৃতিক সম্পদৰ ওপৰত ইয়াৰ বাধা।
- ভূমি অধিকাৰৰ ওপৰত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ প্রভাৱ।
- বিভিন্ন দেশ আৰু ভূমি অঞ্চলৰ জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ তুলনা।
- প্রাকৃতিক দুর্যোগৰ কাৰণ, জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ লগত ইয়াৰ সম্বন্ধ।

সমাজ জীৱনৰ বাহিৰেও মাধ্যমিক শিক্ষাৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ জৰিয়তে জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদান কৰিব পাৰি। গণিত, ভাষা, বিজ্ঞান, জীৱ বিজ্ঞান আৰু গার্হস্থ্য বিজ্ঞান হ'ল মাধ্যমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমৰ বিভিন্ন বিষয় যিবোৰৰ জৰিয়তে জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদান কৰিব পাৰি। উদাহৰণস্বৰূপে—

৫) **গণিত**

- জনসংখ্যা তথ্যৰ সাধাৰণ যোগ, বিয়োগ, পূৰণ আৰু হৰণ।
- জনসংখ্যাৰ পৰিৱর্তনৰ শতাংশ হাৰ।
- বৃদ্ধি হাৰ, জন্মৰ আৰু মৃত্যুৰ হাৰৰ গণনা।
- বার্ষিক বা দহবছৰীয়া বৃদ্ধিৰ হাৰৰ ভিত্তিত জনসংখ্যা অনুমান কৰা।
- জনসংখ্যাৰ ঘনত্বৰ অনুমান কৰা।
- অনুপাত যেনে— মাটি-মানুহৰ অনুপাত, গ্রাম্য-চহৰৰ জনসংখ্যা শিক্ষিত-অশিক্ষিত জনসংখ্যা, পুৰুষ-মহিলা জনসংখ্যা আদিৰ গণনা।
- মুঠ জনসংখ্যা, জন্মৰ হাৰ, মৃত্যুৰ হাৰ আদিৰ ৰৈখিক উপস্থাপন।
- জনসংখ্যাৰ গাঁথনিৰ চিত্র অংকন।

৬) **ভাষা**

- সৰু পৰিয়াল, জনসংখ্যা বৃদ্ধি শিক্ষাৰ গুৰুত্ব, মহিলা শিক্ষা, স্বাস্থ্য আৰু স্বাস্থ্যবিজ্ঞানৰ অভ্যাস আদিৰ ওপৰত কবিতা।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধি পৰিয়াল পৰিকল্পনা কার্যসূচী, সাক্ষৰতা, মানৱ অধিকাৰ, সৰু পৰিয়াল, গৃহৰ সমস্যা, পৰিৱেশ প্রদূষণ আদিৰ ওপৰত ৰচনা।

- সৰু পৰিয়াল আৰু ডাঙৰ পৰিয়ালৰ তুলনা কৰা পৰিয়াল-কেন্দ্ৰিক নাটক।
- জাতীয় নেতাৰ আত্মজীৱনী আৰু জীৱনী আৰু জনসংখ্যা বিষয়ত তেওঁলোকৰ মতামত।
- ডাঙৰ পৰিয়ালৰ সমস্যা, নিবনুৱা, নিৰক্ষৰতা, সমাজত মহিলাৰ মৰ্যাদা, অন্ধবিশ্বাসৰ প্ৰভাৱ, প্ৰথা, পৰম্পৰা আৰু ৰীতি, জনসংখ্যাৰ ঘনত্ব আদিক প্ৰাধান্য দিয়া গল্প।

৭) **বিজ্ঞান**

- শক্তি, নৱীকৃত আৰু অনবীকৃত সম্পদ, পৰম্পৰাগত আৰু অপৰম্পৰাগত ব্যৱহৃত আৰু অব্যৱহৃত ৰাসায়নিক শক্তি।
- পৰিৱেশ প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণৰ উপায়।
- ভাল খোৱা পানীৰ গুণ আৰু ইয়াৰ বিশুদ্ধকৰণ।
- স্বাস্থ্যসন্মত আৰু বৈজ্ঞানিক জীৱন ধাৰণৰ বাবে প্ৰয়োগ কৰা বিভিন্ন ৰসায়ন।
- সাৰ আৰু কীটনাশক ঔষধৰ অধিক প্ৰয়োগ সৃষ্টি কৰা সমস্যা।

৮) **জীৱ বিজ্ঞান**

- গছ-গছনি, জীৱ-জন্তু আৰু মানৱ জীৱনৰ পৰ্যবেক্ষণ।
- জনসংখ্যা বৃদ্ধিক প্ৰভাৱিত কৰা কাৰক যেনে— জলবায়ু, খাদ্য যোগান আৰু পৰিৱেশ।
- গছ-গছনি, জীৱ-জন্তু আৰু মানুহৰ পুনৰ উৎপাদন।
- মানুহৰ খাদ্যাভাস।
- মানৱ বিৱৰ্তনৰ বিভিন্ন স্তৰবোৰ।
- সেউজীয়া গছ-গছনি আৰু মানৱ জীৱনত ইয়াৰ গুৰুত্ব।

৯) **গাৰ্হস্থ্য বিজ্ঞান**

- ব্যক্তিগত স্বাস্থ্য আৰু স্বাস্থ্য বিজ্ঞান।
- সোচৰা ৰোগ— ইয়াৰ কাৰণ, প্ৰতিকাৰ আৰু নিৰাময়।
- মানৱ শৰীৰৰত্ব।
- শিশু যতন আৰু শিশু কল্যাণ।
- প্ৰাথমিক চিকিৎসা।
- পুষ্টি আৰু সুষম আহাৰ।
- সৰু পৰিয়াল বনাম ডাঙৰ পৰিয়াল।
- পৰিয়ালৰ বাজেট।
- সামাজিক দায়িত্ব।
- জীৱনৰ মানদণ্ড ইত্যাদি।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা ক'ব পাৰি যে মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ বৰ্তমানৰ পাঠ্যক্ৰমৰ বিভিন্ন বিষয়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিষয়বোৰ সংহতকৰণ কৰিব পাৰি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৮ ঃ মাধ্যমিক স্তৰত জনসংখ্যা শিক্ষা কিয় গুৰুত্বপূর্ণ? দুটা দিশ লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ৯ ঃ মাধ্যমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমৰ যৌন জীৱনৰ বিষয়বোৰ লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ১০ ঃ মাধ্যমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ ভাষা বিষয়ৰ দ্বাৰা জনসংখ্যা শিক্ষা সংহতকৰণৰ বিষয়বোৰ লিখক।

.....

.....

৬.১৩ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রম বুলিলে শিক্ষানুষ্ঠানে প্রদান কৰা সেই সকলোবোৰ কার্যসূচী আৰু অভিজ্ঞতাৰ সমষ্টিক বুজায় যিবোৰৰ জৰিয়তে নির্দিষ্ট শিক্ষাস্তৰৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ শৈক্ষিক উদ্দেশ্যত উপনীত হ'ব পৰা যায়।
- প্রাথমিক শিক্ষাৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমৰ ক্ষেত্রত টি বি মেহতা আৰু বি এচ পৰখে মতপোষণ কৰে যে এই স্তৰত পৰিয়ালৰ আকাৰ আৰু সুখী পৰিয়াল জীৱনৰ বাবে সৰু ধাৰণাবোৰ অন্তর্ভুক্ত কৰিব লাগে।
- প্রাথমিক শিক্ষাৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ প্রধান উদ্দেশ্যবোৰ হ'ল পৰিয়াল আৰু স্থানীয় পৰিৱেশৰ বর্ধিত জনসংখ্যা ক্ষেত্রত কণ কণ শিশুসকলৰ সজাগতা বৃদ্ধি কৰা সৰু পৰিয়াল আৰু ডাঙৰ পৰিয়ালৰ মাজৰ সম্বন্ধ, জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে সৃষ্টি কৰা সমস্যাবোৰ আৰু পৰিয়ালৰ প্রতি শিশুসকলৰ দায়িত্ববোধ।
- এটা জনপ্রিয় উক্তি হ'ল 'ভাল আৰম্ভণিয়ে অর্ধ কাম সমাধা কৰে'। সমগ্র বিশ্বৰ মানুহৰ বাবে প্রথম আনুষ্ঠানিক শিক্ষা হ'ল প্রাথমিক শিক্ষা। যদি প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ পৰা জনসংখ্যা শিক্ষা প্রদান কৰা হয় তেন্তে জীৱনৰ আৰম্ভণিৰে পৰাই শিশুসকলৰ মাজত জনসংখ্যাৰ বিষয়ে সজাগতা সৃষ্টি হ'ব।
- যদি প্রাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ মৌলিক ধাৰণাবোৰ অন্তর্ভুক্ত কৰা

হয় তেন্তে জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিষয়ে শিশুসকলে অলপ হ'লেও জানিব পাৰিব।

- জনসংখ্যা শিক্ষাৰ শুদ্ধ ধাৰণা লাভৰ বাবে প্ৰাথমিক শিক্ষা হৈছে শুদ্ধ সময়। প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শিক্ষাত অতি সহজ ধাৰণা যেনে— পৰিয়ালৰ আকাৰ আৰু সুখী পৰিয়াল জীৱনৰ মানদণ্ড আদি শিকাব লাগে।
- প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ শিশুসকলৰ বাবে পাঠ্যক্ৰম প্ৰস্তুতকৰণৰ বেলিকা বিশেষ মনোযোগ দিব লাগে। এই ক্ষেত্ৰত শিশুসকলৰ আগ্ৰহ, মনোভাৱ, প্ৰয়োজন, আকাংক্ষা, বৃদ্ধি আৰু বিকাশত বিশেষ গুৰুত্ব দিব লাগে।
- প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰমত অন্তৰ্ভুক্ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিভিন্ন দিশবোৰ হ'ল— সামাজিক জীৱন, অৰ্থনৈতিক জীৱন, পৰিৱেশ, পৰিয়াল জীৱন, স্বাস্থ্য, পুষ্টি, শৈক্ষিক জীৱন আৰু জনবিন্যাসমূলক তাৎপৰ্য।
- প্ৰাথমিক স্তৰত শিক্ষাত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বয়স আৰু কম বুদ্ধিৰ বাবে জনসংখ্যা শিক্ষাৰ ধাৰণাবোৰ অধিক সৰলীকৰণৰ দ্বাৰা বাধাপ্ৰাপ্ত হয়।
- আমাৰ যুৱ প্ৰজন্মক জনসংখ্যা বিস্ফোৰণৰ বেয়া প্ৰভাৱৰ বিষয়ে সজাগ কৰিবৰ বাবে তেওঁলোকে শিক্ষাত বিশেষকৈ মাধ্যমিক শিক্ষাত জনসংখ্যা শিক্ষা প্ৰদান কৰিব লাগে।
- শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বৃদ্ধি আৰু বিকাশ, বয়স, পৰিপক্কতা আৰু আগ্ৰহৰ ভিত্তিত মাধ্যমিক স্তৰৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম প্ৰস্তুত আৰু গঠন কৰিব লাগে।
- মাধ্যমিক শিক্ষাৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ পাঠ্যক্ৰম কেৱল শিক্ষকৰ বাবেই নহয়, পিতৃ-মাতৃৰ বাবেও গুৰুত্বপূৰ্ণ। ই জনসংখ্যা শিক্ষা আৰু যৌন শিক্ষা, জনসংখ্যা শিক্ষা আৰু পৰিয়াল পৰিকল্পনা শিক্ষাৰ মাজত থকা বিশৃংখলতা নোহোৱা কৰিব।
- মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য হ'ল জনসংখ্যা আৰু আৰ্থ সাামাজিক বিকাশৰ মাজৰ সম্বন্ধ আৰু সৰু পৰিয়ালৰ আদৰ্শৰ বোধজ্ঞান বিকশাই তোলা।
- এই স্তৰৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত বিভিন্ন ধৰণৰ অস্বাভাৱিকতা দেখিবলৈ পোৱা যায়। এই সকলো যৌন অস্বাভাৱিকতাৰ কাৰণ জনসংখ্যা শিক্ষাৰ জ্ঞানৰ অভাৱৰ বাহিৰে আন একো নহয়। সেয়েহে জনসংখ্যা শিক্ষাৰ জৰিয়তে এই অৱস্থান্তৰকালত যৌন শিক্ষাৰ নিৰ্দেশনা আৰু পৰামৰ্শদান কৰাটো প্ৰয়োজনীয়।
- জনসংখ্যা শিক্ষাৰ বিতৰ্কমূলক বিষয়বোৰ মাধ্যমিক স্তৰৰ পাঠ্যক্ৰমত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব লাগে কিয়নো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এই স্তৰত বেছি ভালদৰে শিকিব পাৰেষ সূক্ষ্ম পৰ্যায়ত আৰু বহল পৰ্যায়ত জনসংখ্যা শিক্ষাৰ তাৎপৰ্য অতি সহজে এই স্তৰত বৰ্ণনা কৰিব পাৰি।
- মাধ্যমিক পৰ্যায়ৰ বিদ্যালয়ত বুৰঞ্জী, পৌৰ বিজ্ঞান, অৰ্থ বিজ্ঞান, ভূগোল আদি হ'ল বাধ্যতামূলক আৰু ব্যাপকভাৱে প্ৰচলিত সমাজ বিজ্ঞানৰ বিষয়। সেয়েহে এই বিষয়বোৰৰ যোগেদি জনসংখ্যা শিক্ষা অতি সহজে সংহতকৰণ কৰিব পাৰি।